1

Ook al begonnen de dagen donkerder te worden, de wind was zacht. Vanuit zijn slaapkamerraam zag Miquel zijn vader en Jordi op het weggetje lopen dat van de laaggelegen velden naar de schuur leidde. Ze waren allebei in hemdsmouwen alsof het een zomerdag was.

'We krijgen geen winter dit jaar,' had zijn vader de vorige avond tijdens het eten gezegd. 'Volgens de priesters is dat onze beloning omdat we zoveel bidden en zo goed zijn voor onze naasten.'

Miquel had een lachje weten op te brengen om zijn vader een plezier te doen, een rol die Jordi gewoonlijk op zich nam. Maar Jordi en hun moeder waren stil gebleven. Jordi zei tegenwoordig weinig meer en reageerde zelfs nauwelijks met een gebaar wanneer iemand iets tegen hem zei. Zaterdag zou hij naar La Seu worden gebracht voor een speciale knipbeurt en dinsdag zou hij vertrekken om zijn militaire dienstplicht te vervullen. Hij zou twee jaar wegblijven.

Een week geleden, toen de definitieve oproep was gekomen, had Jordi Miquel gevraagd hoe het was om per vrachtwagen naar Lleida te reizen, een uniform uitge-

reikt te krijgen, de nacht als een gevangene in een kazerne door te brengen, soldatenkost te eten en per trein naar Saragossa, Madrid of Valladolid te reizen, of naar welke legerplaats dan ook.

'Precies zoals je het net beschreef,' zei Miquel.

'Ja, maar hoe is het?' vroeg Jordi.

Miquel haalde zijn schouders op en bleef Jordi aankijken; er viel niets over te zeggen. Het was de moeite niet waard om eraan terug te denken of er zijn mening over te geven. Onwillekeurig had hij in gedachten stilgestaan bij bepaalde aspecten van de twee jaar dat hij zelf een uniform had gedragen, maar hij hield er meteen mee op toen hij zag dat Jordi angstig was geworden.

Jordi, die de laatste dagen dat hij thuis was vrijwel alleen maar met Clua, zijn hond, leek te knuffelen en te spelen, had sindsdien niet meer tegen Miquel gesproken, maar hij leek niet boos op hem te zijn of te mokken; hij leek juist te begrijpen dat ze maar beter helemaal niet konden praten, omdat praten over de beproeving die hem wachtte niet gemakkelijk was. Zelfs in hun gezamenlijke slaapkamer zeiden ze geen van beiden iets tijdens het uitkleden of vlak voordat ze het licht uitdeden. Miquel was zich er ten volle van bewust dat het andere eenpersoonsbed in het kleine kamertje binnenkort leeg zou blijven. Hij nam aan dat zijn moeder het bed zou afhalen en dat er tijdens zijn broers afwezigheid een kaal matras op zou blijven liggen.

Voor hem waren zijn dienstjaren eerder verbonden met dromen over thuis dan met angst, honger of voortdu-

rende ontberingen. Toen hij in de beginmaanden onder de brandende zon bezig was met nutteloze exercitie-oefeningen, vroeg hij zich af waarom hij het leven met zijn familie in het dorp nooit als kostbaar en vergankelijk had gezien. Hij droomde over het koude ochtendgloren, wanneer hij wakker werd gemaakt door zijn vader en moest opstaan om in de jeep mee te rijden naar het hoogland waar de kudde schapen 's zomers werd geweid. Hij droomde over Jordi, die op zijn slaap gesteld was en aarzelde of hij met hen mee zou gaan. Hij droomde over zijn eigen bed, de vertrouwde kamer, de geluiden van de nacht en de ochtend, de dwergooruil 's zomers vlak bij het raam, het kraken van de vloerplanken wanneer zijn moeder 's nachts rondliep, het 's winters overbrengen van de kudden naar de schuren, het smalle dorpsstraatje waarin hun geblaat weerklonk.

Elke dag had hij plannen gemaakt voor zijn terugkeer, er tot in de kleinste kleinigheid naar terugverlangd en in de vertrouwde toekomst geleefd, waar het geringste huiselijke geluid – het geluid van een startende jeep, een kettingzaag, het geweer van een jager of het blaffen van een hond – erop zou duiden dat hij was teruggekeerd, dat hij het had doorstaan. Hij had zich zijn thuiskomst in alle bevredigende gerieflijkheid en vrijheid zo uitvoerig voorgesteld dat hij er niet bij had stilgestaan hoe gauw Jordi aan de beurt zou zijn, hoe gauw zijn broer zich zou moeten onderwerpen aan de vernedering van de knipbeurt en het in de kou staan wachten op de vrachtwagen die hem naar Lleida zou brengen. Miquel wist hoe zwaar

het zijn broer zou vallen, en het was alsof een kwetsbaarder en onschuldiger deel van hemzelf de knipbeurt zou ondergaan en een leeg bed zou achterlaten.

De afgelopen week had hun moeder rust noch duur gehad. In Miquels ogen was het soms net alsof ze iets zocht wanneer ze rondliep door de keuken, de lange eetkamer en de provisiekamer. De grote rusteloosheid die ze af en toe vertoonde, was begonnen, wist hij, toen hij weer terug was uit het leger; het was hem kort na zijn thuiskomst opgevallen. Volgens hem was er van die onrust geen sprake geweest toen hij weg was, want Jordi had er niets over gezegd en leek nu te veel met andere dingen bezig om het op te merken.

Haar onvermogen om rust te vinden had iets grilligs, alsof het door het weer werd bepaald. In de afgelopen dagen, waarin Jordi zich voorbereidde op zijn vertrek, waren de schrikachtige, nerveuze bewegingen nog uitgesprokener geworden, deed ze Miquel denken aan een vreemd, hongerig dier dat bij hen inwoonde: ze was nauwelijks in staat om te koken of de tafel te dekken, nauwelijks in staat om haar kippen, konijnen en ganzen te voeren. Hij vroeg zich af waarom Jordi's vertrek haar zo aangreep; dit gedrag had ze niet vertoond in de tijd voordat hij wegging.

Nu echter, aan het gezamenlijke ontbijt voor de reis naar La Seu, zat ze stil aan tafel in haar nette kleren, gespannen en zwijgzaam, maar rustiger dan ze in weken was geweest.

Hij was zo van geluk vervuld geweest door zijn thuis-

komst, peinsde hij, dat hij niet meer bedacht was geweest op deze rit, met Jordi naast zich op de achterbank van de jeep en zijn vader en moeder voorin, alsof ze Jordi wegbrachten om hem te verkopen en te laten slachten. Toen de jeep eenmaal onderweg was en door bekend terrein reed, waren er echter momenten dat hij zichzelf wijs kon maken dat dit een gewoon bezoekje aan La Seu was op een marktdag, met manden vol eieren om te verkopen en een hele lijst met boodschappen, maar dan drong het dorre feit van Jordi's vertrek weer in zijn volle hevigheid tot hem door en kwam de oude angst terug.

Zijn vader zou met Jordi meegaan naar de kapperszaak, waarvan de eigenaar bekendstond om zijn ernst; hij heette een communist te zijn die na de oorlog jaren in de gevangenis had gezeten. Daarom kon je ervan verzekerd zijn dat hij geen grapjes of vrolijke, plagerige opmerkingen zou maken terwijl hij Jordi's haar knipte volgens de legervoorschriften. Hij zou op sombere toon blijven praten en Jordi's waardigheid zo veel mogelijk intact laten.

Die dag hadden ze geen eieren of kippen te verkopen, maar moesten ze levensmiddelen inslaan. Ze zouden zelfs groenten moeten kopen, omdat hun eigen moestuin de afgelopen weken nauwelijks iets had opgebracht. Miquel en zijn moeder, die ieder twee boodschappenmandjes bij zich hadden, gingen niet mee naar de kapper, maar spraken af dat ze Jordi en zijn vader over een uur weer zouden zien, ergens op de markt.

Zodra ze alleen met elkaar waren, werd zijn moeders

tred lichter, ze leek bijna opgewekt toen ze de markt op liep. Op vriendelijke en vertrouwelijke toon groette ze een paar marktkooplieden en zei trots tegen een van hen dat ze vandaag niets te verkopen had, dat ze er alleen was om te kopen, en ze moest lachen toen de vrouw terugzei dat alle marktkooplieden rijk zouden worden als meer mensen dat deden.

Toen liep ze bij hem weg en zei dat hij op haar moest wachten, dat ze iets moest kopen. Het zou niet lang duren, zei ze. Haar vertrek was abrupt, alsof ze aanvoelde dat hij met haar in discussie zou gaan als ze ook maar een moment langer bleef. Hij zag haar met de boodschappenmandjes wegglippen tussen twee kramen.

Hij wou dat ze hem iets te doen gegeven had. Hij had gemakkelijk de olie kunnen gaan kopen of de gasfles kunnen bestellen, zodat die zou klaarstaan wanneer ze daar aan het eind van de dag langsreden. Hij keek naar de bloemenverkoopsters, twee tevreden ogende vrouwen, bij wie als enigen onder de marktlieden geen rij klanten stond om hun waren te kopen. Hij vroeg zich af wie er geld over zou hebben om bloemen te kopen.

Tijdens het wachten begon hij langzaam moe te worden en zich te vervelen. Hij nam aan dat zijn moeder naar de slager of de poelier was gegaan, waar lange rijen konden staan, of misschien wel iets heel persoonlijks was gaan kopen bij de apotheek. Na een poosje liep hij, net als zijn moeder, tussen twee kramen door naar het rijtje winkels erachter, waar hij haar dacht te kunnen vinden en haar misschien ook wel gezelschap kon houden bij het

wachten. Als hij zag dat ze bij de apotheek was, zou hij buiten blijven staan. Hij vond het een fijn idee om naast haar te staan in een rij mensen en de tassen voor haar te dragen. Haar manier van omgaan met mensen – vreemden of winkeliers – had een soort innemendheid waartoe mensen zich aangetrokken voelden, en daardoor vond hij het prettig bij haar te zijn op de momenten dat ze naar iemand glimlachte of een terloopse opmerking maakte; hij kreeg er bijna een trots gevoel van.

Ze stond niet bij de slager in de rij, die lang was. Hij had besloten de straat in te lopen naar de poelier toen hij haar ineens zag met haar rug naar de grote ruit van een café dat hem niet eerder was opgevallen. Hij wilde al tegen het raam tikken, verwachtend dat ze zich zou omdraaien en naar hem zou lachen, toen de uitdrukking op het gezicht van de caféeigenaar hem opeens deed aarzelen. Miquel zag de eigenaar wat kleingeld neertellen en naar een rij flessen achter de bar gaan. Hij schonk een groot glas, van het soort dat gewoonlijk voor water werd gebruikt, vol met een heldere gele vloeistof, die wel wat leek op slappe thee of lichte sherry, en liep ermee terug naar Miquels moeder. Het was, vermoedde hij, een fino, een goedkope wijn of een muskadel. Hij zag haar het glas pakken en in twee slokken leegdrinken, en voordat hij zich weer omdraaide, zag hij twee lege glazen naast haar op de bar staan, hetzelfde soort waterglazen als waar ze net uit had gedronken. Hij liep snel terug naar de plek waar ze hem kort daarvoor had achtergelaten, waar ze hem algauw vond – een blos op haar wangen, haar ogen

schitterend – en vervolgens gingen ze de boodschappen voor die dag doen.

Hij wist wat hij had gezien; hij begreep nu waarom ze in haar eentje was weggegaan en hem had laten wachten; ook was hem duidelijk waarom ze zich zo opgewekt, bijna zorgeloos gedroeg toen ze haar eerste aankopen deed. Hij besefte eveneens dat hij dit in zijn achterhoofd al enige tijd had geweten – de geur van haar adem, de stemmingswisselingen en de rusteloosheid waren voldoende aanwijzingen om iets te vermoeden – maar hij had het zichzelf niet toegestaan er een naam aan te geven. Ze had een groot glas wijn achterovergeslagen zoals een dorstig mens een glas water zou leegdrinken. Ze moest hetzelfde hebben gedaan met de andere twee. Er was geen andere verklaring voor. Hij vroeg zich af of dat voldoende voor haar zou zijn, hoelang ze genoeg had aan die grote glazen wijn of sherry of wat het ook was, of dat ze algauw meer nodig zou hebben, of iets sterkers. Hij vroeg zich af of zijn vader het wist en of Jordi het wist. Hij nam aan dat zijn vader het moest weten omdat hij elke nacht met haar in hetzelfde bed sliep en al haar stemmingen en bewegingen kende. Hij wist echter niet precies in welke mate zijn moeder dronk; misschien gebeurde het alleen vroeg op de dag als er markt was in La Seu, maar dat leek hem niet waarschijnlijk. En zelfs als het ernstig was en al een hele tijd speelde, was het echt iets voor zijn vader om er niets over te zeggen en er geen toestand van te maken, maar het gewoon te accepteren als het zoveelste vermakelijke aspect van de wereld.

Toen ze alle groenten hadden gekocht en de bakkerij uit liepen, zei zijn moeder iets tegen hem, waarbij ze haar hoofd zorgvuldig afwendde, viel hem op, zodat hij haar adem niet zou ruiken.

'Toen jij het leger in ging,' zei ze, 'dacht ik dat je nooit meer zou terugkomen, maar eigenlijk ging de tijd heel snel. Het zal ook helemaal niet lang lijken voordat Jordi weer terug is.'

Ze stonden in de rij bij de slager, waar hij haar eerder had gemeend te kunnen vinden. Alles was nu anders, ook al was er maar een kwartier verstreken. Met nieuwe achterdocht beluisterde hij haar stem en sloeg hij haar bewegingen gade. Misschien, dacht hij, had hij te snel conclusies getrokken. Misschien waren dit haar enige paar glazen in de week, en ze had het recht, vond hij, om zich daarop te verheugen, want ze woonde in een dorp waar je geen café en geen winkel had, niets dan vijandige buren en een lange winter.

Zijn moeder kende de slagersvrouw, aan wie ze vaak haar konijnen had verkocht. Toen ze haar nu vertelde dat Jordi het leger in ging, liet de winkelierster blijken dat ze met haar meeleefde, net als de andere vrouwen om haar heen, maar toen ze Miquel zag staan, zei ze glimlachend dat ze zich gelukkig kon prijzen dat ze hem nog had, zo rijzig en knap. Ze mocht blij zijn als hij niet binnenkort ging trouwen, zei de winkelierster. Een van de vrouwen mengde zich in het gesprek en zei dat zij een dochter van dezelfde leeftijd had en dat ze een prachtig paar zouden vormen. Miquel lachte en zei dat hij geen tijd had voor

dat soort dingen, dat hij het veel te druk kreeg nu Jordi wegging.

Toen ze Jordi weer zagen, had hij een petje op. Hij grijnsde vrolijk naar Miquel en sloeg zijn arm om hem heen. Ze liepen met hun ouders langs de kramen waar kaas en olijven werden verkocht naar een cafeetje vlak bij het busstation waar ze *bocadillo*'s en frisdrank bestelden.

'Uiteindelijk zul je je petje toch een keer moeten afdoen,' zei Miquel.

'Daar wacht ik mee tot de allerlaatste minuut,' antwoordde Jordi.

Ze aten zwijgend, en de stilte werd slechts verbroken door hun vaders commentaar, bijna alsof hij in zichzelf praatte, op de klanten of de trage bediening of de prijs van dingen, met inbegrip van een communistische knipbeurt. Miquel zag geen reden om te reageren en was verbaasd dat Jordi zijn voorbeeld volgde. Toen hij weg was, dacht hij, was zijn vaders commentaar op van alles en nog wat het enige geweest wat hij niet had gemist, maar Jordi was milder, meer bereid om harmonie te scheppen, en Miquel wist dat hij alles zou missen zodra hij bij hen was vertrokken. Hij zag zijn moeder tevreden om zich heen kijken en slokjes nemen van een glas water.

Wat later gingen ze uit elkaar; hun moeder vertrok in haar eentje om spullen voor het huishouden te kopen en de mannen gingen flessengas halen en een zaag bekijken die hun vader in een etalage had gezien. Miquel wist zeker dat zijn vader geen nieuwe zaag nodig had, maar misschien had hij nu meer dan een van hen iets nodig

om zijn aandacht af te leiden. Miquel bleef aandachtig naar hem staan kijken toen hij met een air van welvarendheid en serieuze bedoelingen de volle aandacht van de winkelbediende wist te trekken en vervolgens de zaag uit de etalage liet halen. Hij zag zijn vader een houtblok vragen om de zaag te kunnen uitproberen; zijn vader wachtte ongeduldig, met de houding van een volleerde houthakker, totdat het gebracht werd. Toen het blok er was, zette hij zijn knie erop en begon te zagen; regelmatig wierp hij de winkelbediende en zijn twee zoons een bedenkelijke blik toe, maar hij sloeg geen acht op het kleine publiek dat zich om hem heen had verzameld terwijl hij probeerde aan te tonen, besefte Miquel, dat het zaagblad zo goed als bot was. Nadat hij daar naar eigen tevredenheid in was geslaagd, ging hij rechtop staan en sloeg zich het zaagsel van de handen.

Toen ze met de jeep hun moeder ophaalden, stapten Miquel en Jordi uit om zich over haar pakjes te ontfermen. Ze vertelde hun dat de olie er nog niet was. Die zou in de loop van de week worden bezorgd, zei ze. Toen hun vader voorstelde dat ze naar een andere winkel zouden gaan, zei ze nee, ze had er al voor betaald. Het was, zei ze, de beste olie en voor de beste prijs, en de winkelier had haar beloofd dat de olie binnen een paar dagen zou worden bezorgd. Het viel Miquel op dat ze al pratend zichzelf bijna niet meer in de hand had en veel te omstandig uitlegde hoe het met de olie zou gaan. Hun vader, die de stad al uit reed, zei dat een kruidenierswinkel zonder olie als een winter zonder sneeuw was, zoiets was onnatuur-

lijk. Volkomen onnatuurlijk, zei hij inwendig lachend.

Jordi zou nog twee dagen bij hen hebben. Toen ze die avond naar hun slaapkamer gingen en zich zonder iets te zeggen gereedmaakten om naar bed te gaan, nam Miquel alles goed in zich op, zodat hij het zich tot in detail zou herinneren – het sluiten van de deur zodat ze samen alleen in de kamer waren, het kraken van de plankenvloer, het verdelen van de kleine ruimte zodat ze elkaar niet in de weg liepen bij het uitkleden, hun zachte schaduwen op de muur. Jordi was trager in zijn bewegingen dan hij, viel Miquel als voor het eerst op, maar ook ordelijker; hij hield ervan dingen op te vouwen. Hij had zijn pyjama keurig opgevouwen onder zijn kussen liggen. In dienst, in de lange slaapzalen ergens in een grote kazerne, kon er gemakkelijk de spot worden gedreven met zulke gewoonten.

Met zijn blik volgde hij Jordi, die met zijn rug naar hem toegekeerd zijn trui uittrok en voor 's ochtends klaarlegde op de ladekast. Miquel lag meestal eerder in bed dan zijn broer. Hij vermeed het rechtstreeks naar Jordi te kijken terwijl die zijn pyjama aantrok, maar legde zijn handen achter zijn hoofd, keek strak naar het plafond en maakte opmerkingen over dingen, bijna net zoals zijn vader dat deed en soms imiteerde hij, tot Jordi's geschokte verrukking, zijn vaders doorlopende gemopper.

Het vertrouwde leven liep nu ten einde. Jordi zou te zijner tijd terugkomen, maar kort daarna zou hij alweer moeten vertrekken om op zoek te gaan naar werk en zijn

eigen leven te beginnen. Het huis en het land zouden aan Miquel worden nagelaten, zoals hun vader op zijn beurt het huis en boerenbedrijf van zijn vader had geërfd. Avonden als deze zouden er niet meer zijn. Er moesten mensen bestaan, besefte hij, die verlangend naar zo'n verandering uitzagen, die zich verheugden op de eerste nacht van een huwelijk, op al het nieuwe en het afscheid, op het betrekken van een nieuw huis, het nemen van grote beslissingen. Zijn moeder moest 's nachts in bed hebben beseft dat het haar laatste nacht zou zijn in het bergdorpje waar ze woonde. Zijn vader moest zijn eigen broers hebben zien weggaan, de een na de ander. Miquel begreep nu dat hij niet geïnteresseerd was in verandering; hij wilde de dingen houden zoals ze waren. Toen hij hierover had nagedacht en zich begon af te vragen wat dat inhield, was Jordi al in slaap gevallen. Miquel kon zich zijn onschuldige, bleke gezicht goed voor de geest halen, net als zijn tot de hoofdhuid gemillimeterde zwarte haar; hij kon zijn vredige ademhaling horen. Hij wilde hem bijna aanraken, naar hem toe schuiven om zijn hand heel even teder op zijn gezicht leggen.

Hun moeder was de volgende dag onafgebroken in de keuken bezig met de voorbereiding van de avondmaaltijd voor hen vieren; ze maakte een grove paté van gemarineerd konijn, wortel en ui, waar Jordi dol op was, en als hoofdgerecht braadde ze een gevulde gans. Wanneer Miquel door de keuken kwam en langs haar liep terwijl ze aan het werk was, speurde hij naar de aanwezigheid van een fles in de buurt van de keukentafel of een glas

wijn of cognac binnen handbereik, maar hij kon niets ontdekken.

Die avond legde ze een wit tafelkleed op de mooie oude tafel en dekte hem alsof haar broer en schoonzus uit Pallosa, aan de andere kant van de berg, op bezoek waren of alsof een van de broers van haar man over was uit Lleida. In de namiddag had Miquel wel een fles witte wijn gezien, die al open was; hij nam aan dat ze die bij het koken nodig had, maar nu hij nog eens keek, zag hij dat de fles weg was.

Hun moeder borstelde haar haar en kleedde zich om; hun vader had zijn pak aan met een wit overhemd. Het zou ongedwongener zijn geweest, dacht Miquel, wanneer er een paar buren waren langsgekomen of waren uitgenodigd voor het eten, maar daarvoor was er in de loop van de jaren te veel voorgevallen in het dorp. Hoewel alle buren best wisten op welke dag Jordi vertrok, zou daar niet over worden gesproken; het zou onderdeel blijven uitmaken van de drukkende stilte die was neergestreken sinds de ruzie over het water. Ze zouden eten zonder anderen.

Op dit soort avonden zag hij zijn ouders als jong; zijn vader hoffelijk, een en al beminnelijkheid in de manier waarop hij de kaarsen aanstak, eten doorgaf en wijn schonk; zijn moeder kon nu vrijuit praten over haar eigen moeder, het eten dat ze voor allerlei gelegenheden klaarmaakte en wat er over haar werd gezegd, en over de feesten in het dorp van vroeger, de goede buren die ze daar hadden. Dat deed ze dan tactvol, zonder kritiek

te laten doorschemeren op het leven dat ze hier leidde, waaraan meer eer werd bewezen dan aan elke andere levensfase.